

RAHVUSLIKU IDENTSUSE KUJUNEMINE NORRAS 19. SAJANDIL Ülevaade uuematest uurimustest

Aleksander LOIT

Kodune aadress: Salagatan 45B, 75326 Uppsala, Sverige; annette.thornquist@niwl.se

Ühe rahva rahvuseks kujunemise protsessil – *Nation-building* – on viimastel aastakümnetel olnud keskne koht rahvusvahelises ühiskonnateaduses. Hea näide siin on Norra teadusnõukogu poolt 1990. aastail rikkalikult finantseeritud uurimisprojekt Norra rahvusliku identsuse kujunemisest 19. sajandil. Projekt, mis oli rõhutatult interdistsiplinaarse iseloomuga, hõlmas ühtekokku 50–60 teadlast ja resulteerus suures hulgas trükis avaldatud töödes. Artikkel annab ülevaate projekti uurimustest.

Artikli teema võib tunduda mõneti kauge, selleks et avaldada seda eesti keeles. Aga nii see siiski ei ole. Esiteks käsitleb teema sellesama ajaloolise protsessi laiemat problemaatikat – ühe rahvuse kujunemist, millele eesti rahvusliku liikumise uurimuste portaalkuju, tänane päevakangelane Ea Jansen, on pühendanud peaaegu kogu oma pikaajalise, tulemusrikka ja originaalse teadusliku uurimistöö. Muide, Jansen esitles oma Skandinaavia kolleegidele Balti rahvusriikide tekkimise tagamaid just Norras 1994. aastal peetud Põhjamaade ajaloolaste 22. konverentsil.¹

Teiseks on vaatamata olulistele erinevustele Eesti ja Norra viimaste aastasadade ajaloos suuri sarnasusi ja just eriti siin aktuaalse küsimuses – kahe vana rahva moodsateks rahvusteks kujunemise protsessis 19. ja 20. sajandil. Nagu eestlased, nii olid ka norralased olnud aastasadu võõraste valitseda. Nagu eestlaste, nii ka norralaste seas tekkis võimas rahvuslik liikumine – ärkamisaeg, mis järgnes kuldsele muinasajale ja sajanditepikkusele rõhumisele võõraste võimude poolt. Nagu Eestis, nii ka Norras resulteerus see emantsipeeriv liikumine täieli-

¹ Jansen, E. Baltic nationalism: The way towards the nation states. – Rmt: Norden og Baltikum. Rapport I. Det 22. Nordiske historikermøte. Koost A. Loit. Oslo, 1994, 139 jj.

kult sõltumatute ja iseseisvate riikide loomises 20. sajandi algul – Norras vaid kolmteist aastat varem (1905) kui Eestis (1918). Orienteerumine üldiste ajalooliste protsesside erinevais ilminguis mitmete rahvuste juures aitab arusaadavalt kaasa nende protsesside toime paremale mõistmisele ka omaenda rahva juures.

Rahvuslike liikumiste – *Nation-building process* – uurimine on viimastel aastakümnetel märgatavalt elavnenud, eriti puudutab see Euroopa väikerahvaid. On organiseeritud rida uurimisprojekte, on avaldatud suur hulk monograafiaid ja koguteoseid, erialastes ajakirjades on peetud elavaid diskussioone ning sel teemal on korraldatud mitmeid rahvusvahelisi teaduskonverentse. Uurimustes on süvendatud rahvuslikke liikumisi võrdlevaid aspekte ja arendatud rahvusprobleematika teoreetilisi lähtepunkte ja raame. Niisuguse arengu taustal tuleb näha ka seda intensiivset ja ühiskondlikult prioriseeritud uurimistööd rahvusküsimuste valdkonnas, mis hiljuti viidi läbi Norras.

UURIMISPROJEKTI ORGANISATSIOON JA LÄHTEPUNKTID

1990. aastail töötas Norras ulatuslik uurimisprojekt “Norra rahvusliku identitsuse kujunemine 19. sajandil” (*Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*). Peamiselt Norra teadusnõukogu (*Norges Forskningsråd*) finantseeritav projekt oli osa hoopis suuremalt kavandatud teadusnõukogu programmist norra kultuuri- ja traditsiooniuringute kohta (nn *KULT-prosjekt*). Identitsusprojekt oli lülitatud Oslo Ülikooli ajaloo instituudi tegevusse ja selle nii teaduslikuks kui ka administratiivseks juhatajaks oli professor Øysten Sørensen.

Projekti tuumiku moodustas kümnekond teadlast (igäüks oma osaprogrammiga), kelle juhendada olid umbes 30 üliõpilase diplomitööd, mis kõik olid seotud projekti peateemaga. Peale selle oli projektil väline koostöövõrgustik teiste Norra ülikoolide teadlastest ja üliõpilastest – ühtekokku oma 50–60 inimest, kes ka tegelesid identitsuse ja rahvusküsimustega. Samuti osales projekti erinevates üritustes üle kahekümne välismaa teadlase. Seega oli tegu tõeliselt laiaulatusliku teadusliku ettevõtmisega.

Individuaalse uurimistöö kõrval arendas projekt veel mitmeid muid töövorme. Iga nädal koguneti projekti seminaridele, kus arutati kirjalikult esitatud uurimistööde probleeme ja tulemusi. Kord aastas toimusid suuremad konverentsid, kus käsitleti juba tehtud ja käimasolevat uurimistööd struktureeritult projekti eri probleemide järgi. Uurimistöö tulemusi esitati ka üldsusele loengute ja kursuste kaudu koostöös koolide, muuseumide, massimeediumide ja äriringkondadega.

Norra identitsusprojekti uurimistööd on avaldatud rohkem kui kahekümnes väljaandes KULTi publikatsioonide sarjas, kus aastail 1987–1998 ilmus ühtekokku 106 väljaannet, nende seas veel hulk selliseid, mis temaatiliselt haakusid projekti probleemidega. Avaldamist ootab veel bibliograafia teaduslikest töödest, mis käsitlevad norra rahvusliku identitsuse arengut. Projekti lõpp-produktiks on iseseisev, uurimisresultaate ülevaatlikult tutvustav teos “Jakten på det norske.

Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet” (Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998).²

Järgneva paremaks mõistmiseks olgu kõigepealt ülilühidalt ära märgitud uurimisprojektile relevantsed asjaolud Norra ajaloost. Norra poliitiline ajalugu moodustub neljast peamisest perioodist:

- 1) muistne iseseisvusaeg ja varane Norra riik kuni 1380. aastani;
- 2) unioon Taaniga 1380–1814;
- 3) unioon Rootsiga 1814–1905;
- 4) iseseisev Norra riik 1905–.

Unioon Taaniga tähendas Norrale sisuliselt alluvusvahekorda: Norra oli Taani riigi provints, mida valitseti tsentralistlikult Kopenhaagenist. Personaalunioon Rootsiga andis Norrale hoopis vabama staatuse, aga Rootsi oli selgelt uniooni domineeriv pool. Kõigil neljal perioodil on tähtis, kuid erinev sümbolväärtus norra rahvusliku identsuse arenguloos.

Projekti eesmärk oli formuleeritud juba selle nimetuses: selgitada norra rahvusliku identsuse kujunemist esmajoones 19. sajandil. Projekt orienteerus laiale kultuuri- ja ideeajaloolisele perspektiivile, mistõttu sellel oli rõhutatult interdistsiplinaarne iseloom – uurimistöös osalesid ajaloolased, riigiteadlased, politoloogid, sotsioloogid, kultuurigeograafid, etnoloogid, folkloristid ning kirjandus-, kunsti- ja muusikateadlased. Et mitme teadusala esindajate koostöö laabuks edukalt, oli vaja arendada ühist teoreetilist horisonti. Lisaks juhendus uurimistöökomparsiivsest aspektist, võrreldes rahvusliku identsuse väljendusi ja probleeme Norras samade nähtustega teiste rahvuste juures.

Projekti üleüldine eesmärk oli täpsustatud kahes keskses probleemiasetuses. Esiteks, kas, millises ulatuses ja mis moel kujundati norra rahvuslik identsus ülaltpoolt, s.t ühiskondlike eliitgruppide poolt, või arenes see välja spontaanses ajaloolises protsessis altpoolt norra rahva keskel. Teiseks, kuidas mõjutas norra rahvusliku identsuse kujunemist lõhe kodumaiste pärimuste ja väliste impulsside vahel. Kuna projekti ulatuslikkuse tõttu ei ole siin võimalik käsitleda kõiki üksikuurimusi eraldi, püüab järgnev ülevaade keskenduda tähtsamatele nähtustele norra rahvusliku identsuse arengus ja probleemidele, mis domineerisid uurin-gute käigus.

Kõigepealt võib konstateerida, et ühiskonnateoorial ei ole uurimustes seda-võrd tähtis osa, kui oleks võinud oodata ühelt nii ulatuslikult kavandatud ja temaatiliselt teooriat nõudvalt projektilt. Projekt ei juhindunud ka mingist ühtsest rahvusteooriast, olgugi et üsna mitmed üksikuurimused käsitlesid selle keskset temaatikat. Rahvusteooria kõige kontroverssem küsimus on teatavasti rahvuse mõiste põhiloomus, nimelt kas on tegu väljamõeldisega, artefaktiga, fiktsiooniga – konkreetselt: rahvuse kui kujutletud kooslusega (*imagined community*) – või objektiivse ajaloolise kategooriaga. Esimest väidavad nn konstruktivistliku koolkonna teadlased, nagu Ernest Gellner ja Benedict Anderson, aga ka Eric

² Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Prosjekt-info mai 1994, juni 1995, oktober 1996. Avdelning for historie. Universitetet i Oslo.

Hobsbawm, rõhutades eriti ühiskondlike eliitgruppide tähtsust natsionalistliku mõtteviisi loomises ja kujundamises.³ Mõned projektiga seotud uurijad on küll viidanud nimetatud autoriteetidele, aga enamasti reserveeritult või koguni kriitiliselt konstruktivistliku mõttraditsiooni põhipostulaatide osas.

Teoreetilist inspiratsiooni oma uurimustes on projekt pigemini saanud Anthony D. Smithilt ja tema käe all töötavalt uurimisasutuselt *Association for the Study of Ethnicity and Nationalism*, mis tegutseb *London School of Economics and Political Science*'i juures.⁴ Põhiliselt sama liini, mis käsitleb rahvust kui konkreetset ajaloolist nähtust, esindab ka Miroslav Hroch Praha Ülikoolist oma nüüd juba klassikaks kujunenud teostes.⁵

DÜNAAMIKA

Norra rahvusliku identsuse areng oli osa kahest suuremast ajaloolisest protsessist, osalt norra rahvuse kujunemisest, mis omakorda oli üks koostisosa kogu Norra ühiskonna kapitaalsest majanduslikust ja sotsiaalsest ümberkujunemisest 19. sajandil. Ümberkujunemist iseloomustas turumajanduslike suhete võimulepääs põllumajanduses, industrialiseerimine, linnastumine, liiklus- ja sidevahendite võimas areng ja rahvahariduse ulatuslik väljaehitamine. Sellistena reflekteerisid need muutused üldeuroopalikku arengut, mida ühiskonnateadustes on hakatud märkima kokkuvõtliku oskussõnaga *moderniseerimine* ja mis avardas ka lokaalse horisondi üldrahvuslikuks perspektiiviks. Ühiskonda transformeerivad jõud kutsusid aga esile terava dualismi ühelt poolt aktiivsete, rahvustervikut kujundavate gruppide ja teiselt poolt defensiivse, rahvuslikku identsust otsiva reaktsiooni vahel.⁶

Norra rahvusliku eneseteadvuse kujunemises võib eristada mitmeid arengu- faase. Juba Taani valitsuse ajal, 18. sajandi lõpul, tegelesid üksikud haritlased ja väiksemad grupid norra rahvuslike küsimustega. Nende, nn norra patriootide

³ Gellner, E. *Nations and Nationalism*. Oxford, 1983; Gellner, E. *Nations and nationalism. General perspectives*. – Rmt: *Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century*. (KULTs skriftserie, 22.) Oslo, 1995, 7 jj; Anderson, B. *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. London, 1991; Hobsbawm, E. *Nations and Nationalism since 1780*. London, 1990.

⁴ Smith, A. D. *Theories of Nationalism*. London, 1983; Smith, A. D. *The Ethnic Origins of Nations. National Identity*. London, 1991.

⁵ Hroch, M. *Die Vorkämpfer der nationalen Bewegung bei den kleinen Völkern Europas. Eine vergleichende Analyse zur gesellschaftlichen Schichtung der patriotischen Gruppen*. Praha, 1968 (ka täiendatud ingliskeelne väljaanne Hroch, M. *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge, 1985); Hroch, M. *V národním zájmu. Pozadavky a cíle evropských národných hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*. Praha, 1996. Vt ka Chlebowczyk, J. *On Small and Young Nations in Europe. Nation-Forming Process in Ethnic Borderlands in East-Central Europe*. Wrocław, 1980.

⁶ Østerud, Ø. *Norwegian nationalism in a European context*. – Rmt: *Nationalism in Small European Nations*. Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 47.) Oslo, 1996, 29 jj.

tegevust on vahel püütud näha 19. sajandi Norra rahvusliku liikumise eelkäijana, mida see aga ilmselt ei olnud. Nii näiteks ei esitanud ükski rahvuslaste grupp enne 1814. aastat Norra riikliku iseseisvuse nõuet. Norra patrioodid viljelesid esmajoones rahvusromantilist isamaa-armastust ja püüdsid kindlaks määrata norra rahva põhiiseloomu, mille kehastajaks nad seadsid vaba norra talupoja. Nende vähesed konkreetset ettepanekud, näiteks Norra enda ülikooli ja riigipanga loomine, ei teostunud ja vaevalt oli nende tegevusel mingit mõju norra rahvusliku identsuse edasisele arengule.⁷

1814. aasta on Norra ajaloo oluline verstapost. Sel aastal otsustati Euroopa suurpoliitikas üle norralaste peade anda Norra Rootsile kompensatsiooniks Soome asemele, mis oli 1809. aastal läinud Venemaa alla. Norrale tähendas üleminek Taani alt Rootsi alla olulist riigiõigusliku staatuse muutust: kuningliku absolutismi valitsetud provintsist peaaegu iseseisvaks riigiks. Personaalunioon Rootsiga tagas nimelt Norrale oma põhiseaduse, oma rahvaesinduse, omad riiklikud institutsioonid ning kohaliku omavalitsuse ja isegi oma “minivalitsuse” Stockholmis – kõik muidugi kooskõlastatult uniooni põhiprintsiipidega. Täielikku võrdsust Rootsiga Norra siiski ei saavutanud, mistõttu kogu 19. sajand kirendas teravatest unioonitülidest, eriti seoses norra rahvusliku eneseteadvuse üha kiirema arenguga. Kuni uniooni likvideerimiseni 1905. aastal tundsid norralased, et Norra oli ikkagi Rootsi alluvusriik.

Norra rahvuse kujunemise dünaamikas oli kolmel poliitilis-kultuurilisel grupeeringul otsustav tähendus. Aastail 1814–1884 domineeris Norra avalikus elus bürookraatlik eliit; seda 70-aastast võimuperioodi on nimetatud ka “ametnike riigiks”. Oma olemuselt oli bürookraatlik eliit poliitiliselt konservatiivne ja küllaltki unioonilojalne. 1840. aastail käivitas aga bürokraatia jõulise uuenduspoliitika, eriti majanduse ja rahvahariduse valdkonnas. See resulteerus muu hulgas tugevdatud rahvuslikus kokkukuuluvustundes. Seda poliitikat on iseloomustatud kui praktilist norra rahvuse rajamist (*practical nation-building*).

Teise, 19. sajandi lõpul aktiveerunud grupeeringu moodustas valitseva bürookraatliku režiimiga teravas opositsioonis olev, lõdvalt seotud koalitsioon, mis koondus vasakliberaalse partei Venstre ümber. Koalitsiooni peasihiks oli Norra poliitilise süsteemi ja kogu ühiskonna demokratiseerimine. 1884. aastal õnnestus Venstrel saavutada parlamendis (*stortinget*) enamus. See sündmus tähistas parlamentaristliku valitsuskorra läbimurret Norra poliitikas. Uus valitsus signaalis algusest peale agressiivset poliitilist rahvuslust sihiga likvideerida Rootsi–Norra unioon ja luua täiesti suveräänne Norra riik, mis ka toimus 1905. aastal.

Kolmas tähtis liin norra rahvusliku identsuse kujundamisel oli rahvusromantikast inspireeritud rahvuskultuuriline (“kultuurinatsionalistlik”) liikumine, mis sai hoo sisse 1840. aastail ja mis oli aktiivne kogu 19. sajandi jooksul. Liikumisel puudus keskne organisatsioon ning ta tegutses laialdaselt regionaalsel ja lokaalsel

⁷ Brunstad, E. Nasjonalisme som språkpolitisk ideologi. Om nynorsk, frisisk og faerøysk målreising. (KULTs skriftserie, 36.) Oslo, 1995, 204 jj; Storsveen, O. A. Norsk patriotisme for 1814. (KULTs skriftserie, 88.) Oslo, 1997.

tasandil. Tema lähtepunkt oli norra traditsiooniline talupojakultuur ja eesmärk selle kultuuripärandi igakülgne säilitamine ja teadvustamine sihiga süvendada norra rahvuslikku identisust ja eneseteadvust. Kui poliitiline rahvuslus oli esmaselt suunatud uniooni ja Rootsi vastu, siis kultuuriline rahvuslus võitles jätkuvalt kestva, sajanditepikkuse Taani mõjuvõimu vastu kultuurisektoris.⁸

STRUKTUUR

Rahvuslikud liikumised on konglomeraadid ideedest ja ettevõtmistest. Nende uurimisel on neli olulise tähtsusega teemaringi:

- 1) rahvuslike liikumiste väljendusvormid ja -vahendid;
- 2) nende sihid ja programmid;
- 3) neid kandvad rahvakihid, ringkonnad ja isiksused;
- 4) reaktsioonid nende vastu.

Mis puutub rahvuslike liikumiste väljendusvormidesse ja -vahenditesse, siis varieerusid need eri rahvuste juures olenevalt eeskätt varasemast ajaloolisest arengust. Üks tähtsamaid elemente organiseeritud rahvuslikus tegevuses oli siiski peaaegu igal pool seltsielu poliitika, majanduse või kultuuri valdkonnas. Selliste seltside olemasolu ka Norras on möödaminnes märgitud üksikutes projektiuurimustes. Mis aga äratub imestust on see, et projekt ei ole kavandanud ühtki monograafiat eesmärgiga uurida spetsiifiliselt nii tähtsat küsimust kui on seltside ja teiste vabatahtlike organisatsioonide osatähtsus norra rahvusliku eneseteadvuse arengus.

Kuna lugemisoskus oli Norras 19. sajandil kõrgel tasemel, oli ka kirjasõnal suur tähendus rahvusliku mõtteviisi ja tunnetuse levitamisel. Eriti ajakirjanduse avalikku arvamust kujundav roll väärib siinjuures suurt tähelepanu. Kaks eriuurimust analüüsib just rahvusküsimuse käsitlest ajalehtedes. Üks neist võtab käsile ajalehe Det Norske Nationalblad, mis aastail 1815–1821 peegeldas norralaste tugevaid patriotlikke tundeid 1814. aasta dramaatiliste sündmuste järelkajana. Olgugi et toimetus ei avaldanud mingit omapoolset materjali – lehe sisu koosnes mõnede inglise lehtede eeskujul ainult anonüümsetest lugejakirjadest, oli Det Norske Nationalblad'i poliitiline suund valitsuse suhtes selgelt opositsiooniline. Ta sihiks oli kaitsta Norra iseseisvust uniooni raamides, kusjuures leheruumi anti esmajoones nendele lugejakirjadele, mis avasid norra rahvuse spetsiifilist karakterit ja mis üldiselt viljelesid rahvuslikku retoorikat.⁹

⁸ **Sørensen, Ø.** The development of a Norwegian national identity during the nineteenth century. Some special aspects and problems. – Rmt: Nordic Paths to National Identity in the Nineteenth Century. (KULTs skriftserie, 22.) Oslo, 1995, 17 jj; **Sørensen, Ø.** Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770–1945. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 17 jj.

⁹ **Skjaeveland, Y.** Nasjonal retorikk: “Det Norske Nationalblad” 1815–1821. (KULTs skriftserie, 62.) Oslo, 1996.

Teine žurnalistikaalane uurimus on pühendatud konservatiivsele ajalehele *Aftenposten*. Leht oli 19. sajandi viimaseil aastakümneil rõhutatult unioonisõbralik. Sellega tõmbas ta endale radikaalsete ja unioonivastaste ringkondade terava kriitika. Jäänud uniooni lagunemise järel 1905. aastal kaotajaks pooleks, oli *Aftenposten*'i ümber koondunud grupeeringul veel kaua antirahvuslik maine. Kõnesolev uurimus nüansseerib seda pilti siiski oluliselt, dokumenteerides lehe siirast taotlust tegutseda norra rahva parimaks hüvanguks. Leht nägi poliitilises unioonis Rootsiga võimalusi Norra jõudsaks majanduslikuks ja ühiskondlikuks arenguks, Rootsist lahkulöömises aga riski maha jääda isolatsioonis. Autor nimegab *Aftenposten*'i liini "alternatiivseks rahvusluseks".¹⁰

Kahjuks katavad need kaks uurimust ainult 19. sajandi algust ja lõppu. Sajandi keskpaiga ajakirjanduse süstemaatiline läbitöötamine puudub, kuigi sellel ajal muutus rahvusküsimus eriti aktuaalseks ja ka konfliktseks.

Rahvusliku enesetunnetuse ja identsuse süvendamisel kirjasõna abil oli suur tähendus ka ilukirjandusel ja populaarsemat laadi ajalookirjutusel. Seda ala käsitlevad mitmed identsusprojekti eriuurimused.

Norra kirjandus- ja kultuuriloolased on verminud arusaama norra rahvuslikust identsusest, mis põhinevat pikaajalisel suulisel traditsioonil. Selle kohaselt on norra rahva meelelaad otsustavalt mõjutatud Norra loodusest, mis peegelduvat nii maalikunstis, muusikas kui ka kirjanduses, esmajoones lüürikas. Seda, et kohalikud maastikuolud mõjutavad rahva mentaliteeti, väitsid miljöö- ja kliimateooria esindajad juba 18. sajandil (Montesquieu, Herder), aga Norras valitsevat arvamust mööda oli kohalike loodusolude mõju rahva iseloomule seal hoopis suurema tähendusega kui ühegi teise rahva juures.

Ehtsatele rahvusromantikutele oli looduse ja rahva kombinatsioon tähtsaks inspiratsiooniallikaks rahvuslike sümbolite loomisel. Selle voolu esimene välja- paiste esindaja oli lüürik Henrik Wergeland (1808–1845). Ka Henrik Ibsen (1828–1906) alustas oma kirjanikuteed rahvusromantikuna, kuid hilisemas loomingu tegeles ta rahvusküsimusega vähem ja kaldus pigem psühholoogilisse realismi. Norra rahvusliku meelsuse tähtsaim kirjeldaja ja analüüsija oli siiski Bjørnstjerne Bjørnson (1832–1910), keda innustas genuinne norra talupoja- ühiskond, mida ta kujutas idealistlikus vaimus.

Rahvusajalugu on oluline ühe rahvuse kujunemisprotsessis: see tugevdab indiviidi samastumist rahvusega, legitimeerib rahvuse eksistentsi ja loob kollektiivse väärtussüsteemi. Nende efektide saavutamiseks peab rahvusajalugu selgelt ja pedagoogiliselt demonstreerima tugevat rahvuslikku kontinuiteeti kaugetest aegadest alates. Rahvusromantilist norra ajalookirjutust iseloomustas kaks ettekujutust. Üks oli seostatud norra rahva tekkimise teooriaga, mis resoluutselt eristas norralased taanlastest ja rootslastest. Teine oli müüt kuldsest ajastust. Selle kohaselt jagunes norra rahva ajalugu kolmeks peaperioodiks:

1) kuldne muinasaeg ja viikingite aeg, kui norralased ise korraldasid oma elu ja kui rahva keskel valitses üksmeel;

¹⁰ **Danielsen, H.** "Rakrygget og selvtilidsfuldt Faedrelandssind". Om holdninger til det nasjonale i *Aftenpostens* redaksjonsmiljø i siste del av unionstiden. (KULT's skriftserie, 77.) Oslo, 1997.

- 2) allakäigu ja rahvusliku lõhestumise aeg Taani valitsuse all;
- 3) rahvuslik taasärkamine uues Norra riigis Rootsi–Norra uniooni raames. Nagu näha, on siin tegu ühe ettekujutuse muustriga, mis esineb mitmete rahvuslike liikumiste juures 19. sajandil.¹¹

Norra kultuuriloos laialt levinud arvamuse kohaselt valitses maa ajalookirjutuses 19. sajandi teisel poolel terav ideoloogiline vastuolu konservatiivse ja vasakradikaalse tiiva vahel, vastuolu, mis peegeldas tolleaegset ägedat võitlust poliitiliselt rootsisõbraliku ja kultuuriliselt taanisõbraliku parempoolsuse ja sellele oponeeriva, radikaalselt iseseisvust nõudva vasakpoolsuse vahel. Üks projekti uurimistöö, mis analüüsib lähemalt seda traditsioonilist arusaama, jõuab tunduvalt nüansseeritumale järeldusele, mille kohaselt vastuolu ei olnud peamiselt mitte ideoloogiline ega poliitiline, vaid puhtteaduslik.¹² Mitmed teised uurimused selles valdkonnas käsitlevad tolleaegseid juhtivaid ajaloolasi ja nende tähtsamaid teoseid ning viimaste mõju norra rahvusliku identsuse arengule.¹³

Nagu rahvuslikes liikumistes üldse, nõnda mängis traditsiooniline kultuuri-pärand – nii vaimne kui ka materiaalne – tähtsat osa ka Norras. Rahvusromantiliste meeleolude õitseng 19. sajandi esimesel poolel inspireeris Norra folkloriste aktiivselt tegelema vanade rahvapärimumustega. Norra kultuuriloolise muinasaja rekonstrueerimiseks tõlgiti ja uuriti ladinakeelseid käsikirju ning norra ja islandi saagasid, käivitati ulatuslik rahvaluule kogumise aktsioon talurahva seas ning tehti kogutud ja töödeldud rahvapärimumused üldsusele kättesaadavaks suurte valik-kogumike trükis avaldamisega. Sihiks oli luua ajakohane ja atraktiivne rahvuslik autoportree, mis ühtaegu oleks peegeldanud pikaajalist kontinuiteeti rahvusliku identsuse kujunemisel. Juhtivad Norra folkloristid andsid olulise panuse norra rahvusliku eneseteadvuse arengusse 19. sajandil.¹⁴ Rahvaluule kõrval koguti ka

¹¹ Østerud, E. Myten om nasjonale gullaldre. En tradisjon i norsk litteraturhistorieskrivning. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 171 jj; Sørensen, Ø. Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen. Oslo, 1997; Bø, G. “Land og lynne” – norske diktere om nasjonal identitet. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 112 jj.

¹² Svendsen, Å. Konfliktlinjer i historiefaget 1860–1905. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 248 jj.

¹³ Sørensen, Ø. The development, 25 jj; Storsveen, O. A. Norges nasjonale vei. – Rmt: Norden og Baltikum. Rapport I. Det 22. Nordiske historikermøte. Koost A. Loit. Oslo, 1994, 172 jj; Storsveen, O. A. Henrik Wergelands norske historie. Et bidrag til nasjonalhistoriens mythos. (KULTs skriftserie, 80.) Oslo, 1997; Svendsen, Å. Konservativ og nasjonsbyggende historieskrivning? Ludvig L. Daas og Yngvar Nielsens konservative nasjonalhistoriske fortelling 1882–1884. (KULTs skriftserie, 91.) Oslo, 1997; Storsveen, O. A. Henrik Wergeland, P. A. Munch og historiens nasjonale funksjon. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 229 jj.

¹⁴ Hodne, Ø. Det nasjonale hos norske folklorister på 1800-tallet. (KULTs skriftserie, 24.) Oslo, 1994; Christensen, O. En nasjonal identitet tar form. Etniske og nasjonalkulturelle avgrensninger. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 51 jj; Hodne, Ø. Sagn og eventyr som nasjonalkultur. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 125 jj; Bø, G. “Land og lynne”, 112 jj.

talurahva ainelise kultuuri vanavara, mida muuseumide vahendusel tutvustati ja teadvustati kui norra rahvuskultuuri pärisosa.

Rahvusliku liikumise väljendusvormide kõige otsesemad ja rahvahulki haaramaid elemente oli igat laadi vanade tavade, toimingute ja kommete elustamine, aga ka uute traditsioonide loomine. Talurahvakultuuri kolm kandvat tala olid rahvamuusika, rahvatants ja rahvarõivad. Rahva pärimusliku muusikaloomingu kirjapanek ja selle üha elavnev avalik esitamine traditsiooniliste rahvapillide abil 19. sajandi keskpaigast alates oli oluline osa norra rahvuskultuuri uuestisünnist. Üks projekti uurimus on käsitletud seda problemaatikat, püüdes kindlaks määrata rahvamuusika positsiooni norra rahvuskultuuri terviklikkuses.¹⁵

Teine uurimus on võtnud luubi alla rahvamuusikale lähedase kultuuriloomingulise ala, nimelt rahvatantsu. Traditsioonilised rahvatantsud ja rahvamängud võitsid populaarsust paralleelselt rahvamuusika renessansiga. Neid vanu talupojakultuuri väljendusi harrastati eriti norra vabadusmeelses noorsooliikumises, mille peamisteks huvialadeks olid just rahvamuusika, rahvatants ja teater.¹⁶

Rahvamuusika ja rahvatantsu loomulik lisakomponent olid rahvarõivad; rahvamuusikat esitati enamasti ja rahvatantsu ainult rahvarõivastes. 19. sajandi keskpaigaks said rahvarõivad taaselustatud rahvuslikuks peorõivastuseks ja seda mitte ainult maal, vaid ka linnade kodanlikes ringkondades. Samaaegselt uurisid etnoloogid rahvarõivaste arengut, fikseerisid erinevate maakohtade genuiinseid riietus-esemeid ja nende kujundusi ning avaldasid värvitrukis mahukaid ülevaateid rahvarõivastest.¹⁷

Rahvusliku identsuse kujunemisel on eriline koht rahvuslikel sümbolitel ja rituaalidel. Norras seonduvad need esmajoones 1814. aasta sündmustega. Selle aasta 17. mail võttis Taani võimu alt vabanenud Norra oma rahvaesindus vastu riigi põhiseaduse ja valis ise endale kuninga (viimane asendati küll üsna varsti Rootsi–Norra unioonikuningaga). Rahvaesindus, põhiseadus ja kuningas ei kujutanud endast mitte ainult kolme olulist poliitilist institutsiooni, vaid neist said Norra iseseisvuse ja rahvusliku eneseteadvuse sümbolid. 17. mail hakati pühitsema pidupäevana juba 1820. aastail ja nii on see üks Euroopa vanemaid rahvuspühasid, mida on tähistanud ka mitmed generatsioonid norralasi emigratsioonis. Ühenduses üha teravnevate vastuoludega Norra poliitilises elus 19. sajandi teisel poolel tekkis lõhestatus ka 17. mai pühitsemises. Eraldi rongkäikude korraldamisega püüdsid poliitilised rühmitused pidupäeva ära kasutada oma

¹⁵ Havåg, E. "For det Kunst vi vil have". Om nasjonalitet og kunst i norsk oppskrivartedisjon og folkemusikkforskning. (KULTs skriftserie, 85.) Oslo, 1997.

¹⁶ Rauheim, I. Folkedans og disiplinering. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 73 jj.

¹⁷ Oxaal, A. Folkedrakt som uniform. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 91 jj; Oxaal, A. Bunaden – stagnasjon eller nyskapning? – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 141 jj.

huvides. Radikaalne töölisliikumine isegi distantseeris end ajuti 17. mai pühitsemisest. Pikemas perspektiivis ei õnnestunud klassiidentsusel siiski konkureerida rahvusliku identsusega norra kollektiivse identsuse kohale.¹⁸

Traditsiooniliste rahvuslike sümbolitena on Norras figureerinud veel kuningakoda, riigilipp (1820. aastaist) ja riigihümn (1850.–1860. aastaist). Radikaalsed poliitilised grupeeringud olid 19. sajandi teisel poolel küll orienteerunud vabariiklikule riigikorrale, aga pärast lahkulöömist Rootsist 1905. aastal ja oma kuninga valimist on kuningakoda võitnud järjest enam üldist poolehoidu. See tendents tugevnes veelgi Teise maailmasõja ajal, kui kuningast sai sümboolne juht võitluses Saksa okupatsiooni vastu. Riigilipp ja riigihümn seevastu ei saanud sellist läbimurret rahvuslike sümbolitena, eriti mitte 19. sajandil. See võib seletuda asjaoluga, et need olid esmajoones siiski riiklikud sümbolid, kuna aga rahvusliku identsuse viljelejate aktiivsem osa oli end otsustavalt sidunud traditsioonilise talupojakultuuriga kui algse ja ehtsa norralikkuse allikaga.¹⁹

Rahvuslikkuse väljendusvormide üheks areeniks oli lõpuks sport, millel oli selgelt rahvuslik dimensioon. Sport oli ideaalne instrument identsust loovatele rahvuslikele tunnetele ja on põhjust rääkida “spordinatsionalismist”. Spordi areng Norras langes ajaliselt ühte rahvusliku identsuse kujunemisega. Spordiüritusi korraldati algselt tihti ühenduses rahvuslike ja riiklike pühadega. Teatud spordialasid peeti spetsiifiliselt norralikeks, eelkõige muidugi suusatamist. Rahvuslike tunnete seostatus spordiga tugevnes veelgi sedavõrd, kuidas spordiüritused arenesid rahvusvahelisteks võistlusteks.²⁰

¹⁸ **Aarnes, S. A.** Oppfinnelsen av 17. mai. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 31 jj; **Bjørgen, H.** 17. maifeiring som politisk redskap? En studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania 1879–1905. (KULTs skriftserie, 93.) Oslo, 1997; **Thorsen, A. T.** Nasjonaldagsfeiringen som katedral og barrikade – et europeisk perspektiv. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 177 jj; **Bjørgen, H.** 17. mai-feiring på slutten av 1800-tallet – en politisk valgkamp. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 185 jj; **Aaby, G.** 17. maifeiring i mellomkrigstida – to flagg, to tog, to folk? – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 195 jj.

¹⁹ **Berg, J. H.** Det norske flagget av 1821. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 205 jj; **Hoelseth, D. T.** Det nasjonale kongedømmet. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 211 jj.

²⁰ **Goksøyr, M.** "Nationale Idraetter" – et 1800-tallets produkt? – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 53 jj; **Goksøyr, M.** Idretten og det norske – aktivitet som identitet. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 158 jj; **Goksøyr, M.** Opplevde fellesskap og folkelig nasjonsbygging. Norge og idretten 1905–1940. – Historisk Tidsskrift, 2000, 3, 307–329.

Norra rahvusliku identsuse hüvanguks tegutsevad ringkonnad ei esitanud kunagi kindlapiirilist programmi ja raske oluiski sellist sõnastada. Poliitilises sektoris oli taotlus täielikuks iseseisvuseks vahest kõige enam seotud norra rahvusliku identsuse süvendamisega, aga seda nõuet esitas vaid radikaalne liin norra poliitikas ja sedagi järjekindlalt alles lühikest aega enne Rootsi–Norra uniooni lõplikku lagunemist. Majanduslikus ja sotsiaalses sektoris esitatud nõudmistel puudus otsene relevantus rahvuslikule identsusele. Kultuurilises sektoris seevastu toimus sihikindel ja reeglipärane tegevus, mille eesmärk oli tugevdada norra rahvuslikku identsust, eriti lokaalsel tasandil. Selle tegevuse vahenditeks olid esmajoones kool ja keel.

19. sajandi alguse koolikorraldus Norras pööras üsna vähe tähelepanu rahvuslikele ainetele. Sajandi keskpaigas reformiti algkoolid seisuslik-konfessionaalsetest õppeasutustest sekulariseeritud rahvakoolideks. Kooli ülddiseks ülesandeks rahvuslikus kasvatuses sai nüüd püüdlus anda abstraktsetele mõistetele, nagu isamaa ja rahvus, konkreetne sisu. Seda pidi saavutatama õpetuse ja õpikute sellise käsitlemisega Norrast ja norra rahvast, mis oleks sisendanud koolilastesse rahvuslikku ühtekuuluvust.²¹

Uue koolipoliitika kõige entusiastlikumad teostajad olid maakoolide õpetajad. Nende osatähtsus norra rahvuse ja rahvusliku identsuse loomises on ammu olnud üldtunnustatud. Maa ja linna võistluses norra kultuurilise loomingu kujundamisel moodustasid just algkoolide õpetajad tähtsa potentsiaali talurahvakultuuri propageerijate hulgas.²²

Koolihariduse edendamisel oli norra rahvuslikus liikumises eriline koht rahvaülikoolidel. Rahvaülikoolide asutamise mõtte algatajaks Skandinaavias oli taani kirjanik, pedagoog ja vaimulik Nicolaj F. S. Grundtvig (1783–1872), kes propageeris noorsoo kasvatamist rahvusliku kultuuri vaimus. Rahvaülikoolide asutamine 1860. aastail tähendas tegelikult kultuurilise ülestõusu algust linnalise, kosmopoliitilise ja akadeemilise ülemklassi kultuuri vastu ning rahvaülikoolidest said kindlad rahvuskultuuri keskused maakohtades. Hiljem, 1880. ja 1890. aastail, asendus rahvaülikoolide algselt konservatiivne, kultuurirahvuslik liin radikaalsema rahvuspoliitilise suunaga. Nii algkoolide kui ka rahvaülikoolide õpetajatest kujunesid tähtsad institutsionaalsed ja ideoloogilised tugipunktid demokraatlikule Venstre-koalitsioonile. Grundtvigianistlikest rahvaülikoolidest sai alguse

²¹ **Andresen, A. F.** Opplysningsidéer, nyhumanisme og nasjonalisme i Norge i de første årene etter 1814. Nytt lys på vår første skoledebatt. (KULTs skriftserie, 26.) Oslo, 1994; **Sigurdsson, R., Kjølberg, H.** Det nasjonale i norske, tyske og franske skolebøker 1860–1905. To sammenlignende studier. (KULTs skriftserie, 100.) Oslo, 1998, 9 jj.

²² **Høydal, R.** Periferiens nasjonsbyggjarar. Vestlandslaeraren og Volda laerarskule 1895–1920. (KULTs skriftserie, 39.) Oslo, 1995; **Høydal, R.** (toim). Nasjon – region – profesjon. Vestlandslaeraren 1840–1940. (KULTs skriftserie, 45.) Oslo, 1996; **Hovland, B. M.** Ei folkeleggjering av sivilisasjonen. Allmugeskulelaerarmøta som nasjonsbyggande fora i 1850-åra. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 285 jj.

ka laialdane ja hästi organiseeritud noorsooliikumine, mille sihiks oli kaitsta Norrat kultuurilise hegemoonia vastu Taani poolt ja poliitilise hegemoonia vastu Rootsi poolt.²³

Norra rahvusliku liikumise tähtsamaid nähtumusi ja ägedamaid sisemisi vastuolusid esilekutsuvaid momente oli norra keele küsimus. Kuni poliitilise ülemvõimu vahetuseni 1814. aastal kehtis Norras kirjakeelena taani keel. Unioonis Rootsiga hakkas sellesse keelde tasapisi ilmuma norrastumise tendentse. Kultuuri-rahvuslik liikumine 19. sajandi keskel püstitas aga eesmärgi genuiinse norra kirjakeele kasutusele võtmiseks. See pidi rajatama nende dialektide kokkukulatamisele, milliseid peeti kõige "norralikemaiks". Siit tekkis probleem, mis tõi endaga kaasa pikaajalise ja terava konflikti kehtiva riigikeele ehk kirjakeele (*riksmål* ehk *bokmål*) ja maakeele ehk uusnorra keele (*landsmål* ehk *ny-norsk*) toetajate vahel. Probleemi ei ole lõplikult lahendatud tänaseni.

Rindejoon "keelesõja" vastaspoolte vahel oli suuresti sama, mis eraldas vägesid samaaegses poliitilises võitluses. Taani-norra riigikeelt kaitsesid eeskätt bürokraatlikud ja akadeemilised eliitgrupid, kuna maakeele eest võitlejad kuulusid peamiselt kultuurirahvuslaste ja poliitiliste radikaalide leeri. Viimaste resoluutne nõudmine oli, et maakeel pidi kehtestatama kui ainus ametlik keel Norras. Seda ei õnnestunud neil küll saavutada, aga 1885. aastal sai maakeel võrdse seisundi riigikeelega ja 1892. aastal anti kohalikele omavalitsustele õigus otsustada, millist keelt tuli kasutada koolides. Maakeele levimise tulemusel hakati ka vanu kohanimesid norralikeks muutma; nii näiteks sai Kristianiast 1924. aastal Oslo. Vaatamata oma ametlikule riigikeele staatusele ei ole maakeel Norras siiski kunagi olnud muud kui ühe minoriteedi keel; ainult 10–15 protsenti tänastest norralastest kasutab maakeelt oma kirjakeelena. Samuti ei ole ühtki juhtivamat norra ajalehte trükitud maakeeles.

Identsusprojekti uurimustest on mitmed käsitlenud norra kirjakeele küsimust. On sügavamalt analüüsitud rahvuskultuurilise ja keeleuendusliku liikumise omavahelisi seoseid. On täpsemalt fikseeritud keeleuendusliku liikumise aktiviste – institutsioone, organisatsioone ja haritlasi-üksikisikuid. On ka püütud hinnata rahvusliku liikumise olemust keelepoliitilise ideoloogia taustal.²⁴

²³ **Thorkildsen, D.** En nasjonal og moderne utdanning. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 265 jj; **Thorkildsen, D.** Grundtvigianisme og nasjonalisme i Norge i det 19. århundre. (KULTs skriftserie, 70.) Oslo, 1996; **Klippenberg, M.** Folkeleg opplysning på fullnorsk grunn. Tida før 1905. Noregs Ungdomslag 1896–1996. Oslo, 1995.

²⁴ **Brunstad, E.** Nasjonalisme som språkpolitisk ideologi; **Dalgaard, O.** Mål og meniger. Målreisning og nasjonaldannelse 1877–1887. (KULTs skriftserie, 43.) Oslo, 1995; **Løkensgard Hoel, O.** Nasjonalisme i norsk målstrid 1848–1865. (KULTs skriftserie, 51.) Oslo, 1996; **Sørensen, Ø.** What's in a name? The name of the written language of Norway. – Rmt: The Cultural Construction of Norden. Toim Ø. Sørensen, B. Stråth. Oslo, 1997, 121 jj; **Løkensgard Hoel, O.** Ivar Aasen som opposisjonell nasjonalist. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 303 jj; **Time, S.** Nasjon og narrasjon. Om Garborg som aktør i fortellinga om "det norske". – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 339 jj.

Missugused rahvakihid ja ringkonnad olid määravad norra rahvuslikus liikumises ja rahvusliku identsuse kujundamisel? Aktivistide hulgas võib selgelt eristada teatud eliitgrupe, kes erinesid üksteisest poliitiliselt ja kultuuriliselt ja kellel oli erisugune toetus laiemate rahvahulkade seas. See tõi endaga kaasa mitmete rahvuslike ettevõtmiste vastuolulisuse, mis omakorda viis tegelikule võitlusele hegemoonia pärast norra rahvusliku identsuse loomisel.

Kahte pealiini selles võitluses võib veidi lihtsustatult seostada kahe tol ajal käibel olnud arusaamaga rahvusest: valgustusajastust ja prantsuse revolutsiooni-ideedest pärineva riigikodaniku rahvuse mõistega ja romantismi etnilise rahvuse mõistega. Norras ilmsesid need vastuolud kõige silmatorkavamalt poliitilises sektoris, kus rahvuspoliitilised aktivistid kuulusid radikaalide leeri (*Venstre*), kuna rahvusküsimuses mõõdukamad koondusid konservatiivseks tiivaks (*Høyre*).²⁵

Mitmed uurimused käsitlevad üksikute kultuuritegelaste, eeskätt kirjanike ja keeleteadlaste osatähtsust norra rahvusliku eneseteadvuse ja kokkukuuluvustunde kujundamises. On märkimisväärne, et mitmed neist, näiteks Ibsen, Bjørnson ja keeleteadlane Garborg, arendasid oma tegevuse jooksul rahvusliku identsuse küsimuses seisukohti, mida iseloomustas ebajärjekindlus või isegi vasturääkivus.²⁶

Paljud rahvuslikud liikumised, eriti need, kus rahvuse kujunemine oli osa poliitilisest ja sotsiaalsest emantsipatsiooniprotsessist, said tunda tugevat vastu-seisu ja isegi jõhkrat allasurumist võõrapärase poliitilise ülemvõimu või võõrapärase domineeriva sotsiaalse klassi poolt. Nii oli see näiteks paljude väike-rahvaste juures Ida-Euroopas. Midagi selletaolist norralased ei kogenud. Nende ajuti ägedasse võitluse taani keele ja traditsiooniliste kultuurimõtutuste vastu Taani riik ei sekkunud. Tüliküsimused Norra ja Rootsi vahel puudutasid uniooni konstitutsioonilisi ja poliitilisi küsimusi, mitte aga norralaste rahvuspoliitilisi ja kultuurilisi taotlusi.

²⁵ **Sørensen, Ø.** Hegemonikamp om det norske. Elitenes nasjonsbyggingsprosjekter 1770–1945. – Rmt: *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 17 jj; **Nerbøvik, J.** Nasjonalismen innanfor og til venstre for Venstre. – Rmt: *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 321 jj; **Danielsen, H.** Nasjonalismen innafor høyern for 1905. – Rmt: *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 371 jj.

²⁶ **Sørensen, Ø.** Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen; **Bø, G.** “Land og lynne”; **Time, S.** Nasjon og narrasjon; **Haug Frøyen, M., Time, S.** Arne Garborgs kultur nasjonalisme. To studiar. (KULTs skriftserie, 61.) Oslo, 1996.

TÜPOLOOGIA

Norra rahvuslikul tunnetusel on tugev regionaalne dimensioon: rahvuslik identsus on nimelt tihedalt seostatud regionaalse identsusega. Norras oli käibel rahva ühtluskeel vaatamata erinevale praktikale kirjakeele kasutamises. Norra elanikkond oli nii etniliselt kui ka sotsiaalselt homogeenne. Ka usulisest ja kiriklikust aspektist lähtudes ei erinenud norralased üksteisest mainimisväärselt. Norra oli seega sisemiselt struktuurilt kahtlemata Euroopa ühtlasemaid maid. Muidugi hõlbustas see nii rahvusliku kui ka regionaalse identsuse kujunemist.

Rahvusliku ja regionaalse identsuse arengus Norras 19. sajandil esines aga ka üks märkimisväärne asjaolu, nimelt algse identsuse laienemine teatud ringkondades sekundaarsele ja isegi tertsiaarsele identsusele skandinavismi ja pangermanismi näol.

Skandinavism oli nõrgalt organiseeritud ideeline liikumine Skandinaavia maa- des 19. sajandi keskel ja sellel oli kaks suunda. Kultuuriskandinavismi eesmärk oli koondada Põhjamaade vennasrahvad kultuurilisele koostööle. Poliitiline skandinavism suundus poliitilisele ja sõjaväelisele koostööle potentsiaalsete vaenlaste vastu.²⁷

Pangermanism oli ühiskondlik liikumine, mis propageeris germaani rahvaste kokkukuuluvuse mõtet ning mis levis 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul Saksa- maal ja Skandinaavias. Liikumise ideoloogias leidis selgeid rassiteoreetilisi ala- toone.

Norras võttis skandinavism maad teatud kitsamates, haritud ringkondades, kuid sellel puudus laialdane maarahva toetus. Pangermanismi puhul olid need tendentsid veelgi tugevamad. Norra rahvuslus, skandinavism ja pangermanism sisaldasid kõik üksteise suhtes vastakaid sugemeid, aga mitmes osas nad ka täiendasid üksteist. Norras oli kõigi kolme ideetraditsiooni peamiseks harmo- neerijaks ja propageerijaks tuntud kirjanik ja ühiskonnategelane Bjørnstjerne Bjørnson.²⁸

*

Projekti keskne uurimisobjekt oli norra rahvusliku identsuse kujunemine. Rahvuslikku identsust ei saa taandada distinktsetele ja üksikasjalikele ettekaju- tustele sellest, milles rahvuslikkus õieti seisneb. Kollektiivsed identsused, nagu rahvuslik identsus, rajanevad suuresti ebamäärastel ja moonduvatel elementidel,

²⁷ **Thorkildsen, D.** Skandinavismen – en historisk oversikt. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunst- produkt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 191 jj. Regionaalse identsuse kohta vt ka **Karjahärm, T., Sirk, V.** Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850–1917. Tallinn, 1997, 253 jj ning seal viidatud kirjandus.

²⁸ **Sørensen, Ø.** Nasjonalisme, skandinavisme og pangermanisme hos Bjørnstjerne Bjørnson. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 211 jj.

pakkudes avaraid võimalusi mitmeteks tõlgendusteks olenevalt erinevatest ideoloogilistest lähtepunktidest. Uurimisprojekt seadis ülesandeks kindlaks määrata ja analüüsida norra rahvusliku identsuse kaht olulist tunnust: “et olla norralane”-ettekujutuse sisu ning selle ettekujutuse tugevust ja intensiivsust.

Norra rahvusliku identsuse arengut 19. sajandil iseloomustas äärmiselt tugev ambivalentsus, konfliktus ja antagonism kahe liini vahel: ühtsus ja lõhestatus, turvalisus ja muutus, see, mis oli ja on, ning see, mis tuleb. Puudus üksainus norra identsus. Selle asemel olid variatsioonid ühtsete ettekujutuste kobaratest. Selliseid ettekujutusi on kokkuvõttes iseloomustatud kui “Norra ühist ajaloolist horisonti”. Selle taustal on õigem vaadelda norra rahvusliku identsuse arengut kui rasketest konfliktidest vermitud protsessi ning mitte kui lihtsat ja sirgjoonelist progressi.²⁹

Lõhestatus norra rahvuskultuuri kohta käivates vaadetes sai eriti pregnantse ilmingu polariseeritud arusaamas kahest norra kultuurist ja isegi kahest norra rahvusest. Seda vaadet lansseeris erilise innuga radikaalne kultuurirahvuslik leer ja selle kohaselt pärines üks norra rahvus paiksest talurahvast ja teine sisserännanud taani ametiaadlist ja linnakodanlusest.³⁰

Selline konstateering seadis kultuurirahvuslased kõige tähtsama küsimuse ette: mis oli siis see kõige tüüpilisem norra kultuurile ja mis oli see “ehtnorralik tuumik” norra rahvuslikus identsuses? Õige või ehtne norralikkus leiti katkevast vanas talupojakultuuris: maarahva keeles, kommetes, traditsioonides ja rahvaluules. Samal ajal ei pidanud kaasaegset norra kultuuri iseloomustama arhailisus või antikvaarsus, küll aga pidi see rajanema autentse talurahvakultuuri alustel. Pöördepunkt norra rahvuskultuuri arengus tuli 19. sajandi keskel, kui taani-pärasele peenkultuurile kerkis vastaseks norra talurahvalik vastukultuur ja kui rahvuslik liikumine kolis linnast maale, kirikust koolidesse ja haritlaste seltsidest rahvamajadesse.³¹

Projekti uurijad on püüdnud täpsustada norra rahvusliku identsuse olemust ja leidnud selle koosnevat kolmest põhielemendist:

1) poliitiline ühtekuuluvus – ühine käsitlus õigustest ja kohustustest ning ühised institutsioonid;

2) territoriaalne ühtekuuluvus – “ajalooline kodumaa”;

3) kultuuriline ühtekuuluvus – ühised väärtustamisalused, sisemine solidaarsus ja selged eksterensed kultuuripiirid.³²

²⁹ Sørensen, Ø. Hegemonikamp om det norske.

³⁰ Stenseth, B. Borgerlig nasjonalisme og bydenasjonalisme. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 159 jj.

³¹ Nerbøvik, J. Den norske kulturnasjonalismen. – Rmt: Nasjonal identitet – et kunstprodukt? Toim Ø. Sørensen. (KULTs skriftserie, 30.) Oslo, 1994, 139 jj.

³² Dalhaug, O. Mål og meniger; Seip, A. L. Det norske "vi" – kulturnasjonalisme i Norge. – Rmt: Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet. Toim Ø. Sørensen. Oslo, 1998, 95 jj.

UURIMISPROJEKTI TULEMUSED

Norra rahvuslikku liikumist ja identsust on teadlased varemgi uurinud. Kõnesolev projekt oli aga oma ulatuselt ainulaadne ja uurimustest on selgunud, et *terra incognita*'t oli veel palju. Tuleb ka konstateerida projektitöö resultatiivsust, kuna see viidi lõpule planeeritud viie aasta jooksul. Tulemuste plusspoolele võib kanda veel õnnestunud koostöö erinevate teadusharude esindajate vahel. See võimaldas kompleksse probleemistiku interdistsiplinaarset käsitlust. Projektitöö kõige tähtsamaks resultaadiks on aga hulk kõrgetasemelisi uurimusi eri aladelt. Need täidavad lünki senises historiograafias, hindavad ümber või nüansseerivad mitmeid käibetõdesid ja on väärtuslik lisa rahvusvahelistele võrdlevatele uurimustele rahvuslike liikumiste ja identsuste kohta.

Arusaadavalt esineb sellises hulgas uurimustes väiteid ja seisukohti, mis provotseerivad vasturääkimisele. Olgu siin siiski esitatud vaid mõned kriitilised märkused, mis käivad projektuurimuste kui terviku pihta. Kõigepealt üks terminoloogiat puudutav kommentaar. Projektuurimustes kasutatakse ohtralt terminit *natsionalism* kahe erineva nähtuse kohta, nimelt rahvusluse ehk rahvuslikkuse ning natsionalistliku ideoloogia ja poliitika kohta. Selline eristamatus on paraku laialt levinud rahvusvahelises erialakirjanduses ja selle vastu on patustanud ka mitmed nimekad ajaloolased-teoreetikud, nagu Gellner ja Hobsbawm. Näib, et just anglosaksi suurrahvaste päritolu teadlastel on raskusi rahvuslikkuse mõistega. Selle mõjul tembeldatakse siis ka genuiinsed rahvuslikud liikumised, mis enamikul juhtudel kujutavad endast üldist võõrast ülemvõimust emantsipeerumise protsessi, lihtsalt natsionalistlikuks tegevuseks.

Projekti peamiseks uurimisobjektiks oli norra rahvuslik identsus. Selle tekkimine oli osa samaaegselt norra rahvuse kujunemisest, mis moodustas enesest hoopis ulatuslikuma ja komplitseerituma ajaloolise protsessi kõigis ühiskondlikes sektorites – poliitikas, majanduses, sotsiaalsetes suhetes ja kultuurielus. Kahetsväärvalt puudub projektuurimuste kokkuvõttes arutelu nende kahe nähtuse seostatusest.

Projekti uurimisplaanis rõhutatud kavatsust võrrelda norra rahvusliku identsuse kujunemist sama nähtusega teiste rahvaste juures ei ole realiseeritud. Komparatiivset momenti esineb vaid üksikutes uurimustes ja siis võrdlemisi madalal tasemel. Projektitöö kokkuvõttes ei ole küsimust üldse käsitletud.

Kõige tõsisem puudus on aga see, et projektuurimuste hulgalisi tulemusi ei ole töödeldud sünteesivaks kokkuvõtteks. Kas see on olnud projektis valitsenud teoreetilisest pluralismist või norrapärasest individualismist, ei ole kerge teada. Igatahes oleks selline projekt nagu siin aktuaalne norra rahvusliku identsuse kujunemise käsitus otse nõudnud terviklikku kokkuvõtet. Seepärast tundub, nagu ei olekski projekt päriselt lõpule viidud.

Lõppakord peaks siiski kõlama duuris. Seda ei ole raske komponeerida: uurimisprojekti tulemused on kätte näidanud tee paljudeks uuteks uurimusteks.

FORMATION OF NORWEGIAN NATIONAL IDENTITY DURING THE 19TH CENTURY

Review of latest researches

Aleksander LOIT

Under this title a large-scale research project was carried out in Norway in the 1990s. Some 50–60 scholars from different disciplines treated the nature and development of national feelings, solidarity and identity of the Norwegian people – the “Nation-building” – during the era of nationalism. The results of the researches conducted in the framework of the project were published in a large number of monographs and articles, mainly in the series of the Norwegian Research Council (*Norges Forskningsråds KULTs skriftserie*).

The main fields for the scholarly investigations were Norwegian political and cultural history, folklore, educational system and school teaching, literature, art and music and popular traditions, such as folk-dance, folk-song and folk music, and celebrating of Norwegian National Day on 17 May. The project paid much attention also to a very important circumstance in the Norwegian nation-building, namely the creation of the written Norwegian language – until the 19th century Danish was used as the written language in Norway. The article gives a survey of the research work conducted within the project.